

بنیانگذار مرکز جامعه‌شناسی اروپایی

O شیرین جلالی*

پیر بوردیو

اشاره:

درگذشت پیر بوردیو^۱ (Pierre Bourdieu)، نظریه پرداز و جامعه‌شناس بزرگ فرانسوی در اوایل سال جاری میلادی، بازتاب مناسبی در محافل علمی ایران نداشت. تنها کتابی که از این اندیشمند ترجمه شده، «کنش اجتماعی» است که به همت دکتر سیدمرتضی مردیها اخیراً منتشر شده است. دکتر یوسف ابادری نیز در شماره ۷-۸ نشریه ارغنون مقاله‌ای را از او ترجمه کرد. اینچنین است که جامعه‌ی علمی ما با مباحث روز رشته‌های علوم انسانی و آثار و اندیشه‌های نام‌آوران رشته‌های مختلف، به رغم اعتبار علمی گسترده‌ی آنها کمتر آشناست.

مقاله کوتاه حاضر، ترجمه‌ی بیانیه‌ی بزرگداشتی است که مرکز جامعه‌شناسی اروپایی^۲ (CSE) به مناسبت درگذشت بوردیو منتشر کرده است و می‌تواند باب چینی بحث‌هایی را بگشاید. کتاب ماه علوم اجتماعی به یاری خدا قصد دارد ویژه‌نامه‌ای را در این زمینه به زودی منتشر کند. با استفاده از این فرصت از علاقه‌مندان به این حوزه دعوت می‌کنیم تا مقالات خود را در معرفی و نقد آثار بوردیو پس از هماهنگی با تحریریه نشریه ارسال دارند.

نیز در شناساندن آثار خارجی به مخاطبان فرانسوی داشته است. او همچنین ناشر شماری از مؤلفان شخصیت‌های شناخته شده یا پژوهشگران جوان بوده است. جامعه‌شناسان، قطعاً، ولی همچنین فیلسوفان (به‌ویژه ژول ویلمن [Jules Vuillemin]، لویی مرن [Louis Marin]، ژاک بوورس

(Actes de la Recherche en Sciences Sociales) که بوردیو به رتبه‌ی یکی از پرمزنت‌ترین انتشارات علوم اجتماعی در فرانسه و خارج از فرانسه رسانده است و مجموعه‌های آثاری که در انتشارات «مینوی» (Minuit) [نیمه شب] در مجموعه‌ی «سانس کومن» (sens commun) [درک عمومی] و سپس در انتشارات «سوی» (Seuil) [آستانه] در مجموعه‌ی «لیبر» (Liber) [شیره] رهبری کرد. اینچنین است که پیر بوردیو شماری از متون مهم و فراموش شده‌ی مکتب جامعه‌شناسی فرانسه (دورکیم [Durkheim]، هالبواکس [Halbwachs]، ماوس [Mauss]، را دوباره مطرح کرد و مسبب ترجمه و شناخت آثار باختین [Bakhtine]، بیتسن Bateson سیکورل Cicourel، فیلی Finley، گافمن Goffman، هانرز Hannerz، هوگارت [Hoggart]، هیرشمان [Hirschman]، لیب [Labov] شد.

اما علاقه‌اش تنها محدود به جامعه‌شناسی نمی‌شد، بلکه در مجموعه‌های آثار مهم کسیرر [Cassirer]، گودی [Goody]، مارکوز [Marcuse]، نادل [Nadel]، پانوفسکی [Panofsky]، رادکلیف - براون [Radcliff-Brown] و سایپر [Sapir] نیز منتشر شدند.

پیر بوردیو، روشنفکر فرانسوی‌ای که بیشترین آثار ترجمه شده در خارج از فرانسه را دارد، سهم بزرگی

از این پس پیر بوردیو دیگر در میان ما نیست. ما یک استاد و یک دوست را از دست داده‌ایم. او که سهم بسیاری در اعاده‌ی حقوق مورس هالبواکس (Maurice Halbwachs) داشت اینچنین می‌نویسد: «من باور دارم که کار علمی که با مرگ دانشمندی همچون هالبواکس دچار وقفه می‌شود، از ما انتظار ادامه‌اش را دارد.» این اصل در مورد اثر پیر بوردیو نیز درست است. بزرگداشتی را که «دلیل علمی» (raison scientifique) در طول نسل‌ها به نوعی به خود باز می‌گرداند، اعضای مرکز جامعه‌شناسی اروپایی سعی خواهند کرد ادامه دهند.

در چارچوب این مرکز پژوهش، پیر بوردیو از سنت بزرگ روشنفکری فرانسه که خود مظهرش بوده است، اعاده‌ی حیثیت کرده و در دفاع و از انتشار آن دریغ نکرده است. او نه تنها مؤلف تعداد قابل ملاحظه‌ای پژوهش در زمینه‌های بسیار متنوع با روش‌های بسیار گوناگون است، بلکه باید به ویژه یادآوری کرد که وی همچنین مبتکر مفهوم «روشنفکر جمعی» (intellectuel collectif) است، مفهومی که بیانگر شیوه‌ی درک کردن و انجام دادن «حرفه‌ی جامعه‌شناس» است. او از مرکز جامعه‌شناسی اروپایی یک «روشنفکری جمعی» ایجاد کرده است. چنانکه از جمله تعداد و اهمیت پژوهش‌های انجام شده گواه می‌باشند؛ و نیز ایجاد و گرداندن مجله‌ی اسناد پژوهش در علوم اجتماعی

بوردیو از مرکز

جامعه‌شناسی اروپایی،

یک «روشنفکری جمعی»

ایجاد کرده است

[Jacques Bouveresse]، زبان‌شناس (همچون امیل بنونیست [Emile Benveniste]، اسوالد دوکرو [Oswald Ducrot]، لویی پریو [Louis Prieto] و تاریخدانان (فرانسوا دو دنویل [Francois de Dainville]، ژان بولاک [Jean Bollack]، کریستف شارل [Charle]، کریستین [Christophe]، الویه کریستن [OlivierChristin]

پیر بوردیو، بدون التقاط‌گرایی ولی با کمال گشایش خاطر (اسناد پژوهش در علوم اجتماعی بیش از ۳۰۰ مؤلف فرانسوی و خارجی را منتشر کرده است)، اعتقاد خود را بر نیروهای آزادیبخش «دلیل علمی» (raison scientifique) جامه عمل پوشانده است. برای آنانکه موفق شده‌اند تا شروع کارگاهی مجله را بشناسند، اسناد پژوهش در علوم اجتماعی (Actes de la Recherche en Sciences Sociales) با شیوه کارگاه (Atelier) استاد - همراه، یک آزمایشگاه خارق‌العاده برای فردی پژوهش باقی می‌ماند. پیر بوردیو یکی از کسانی بود که بالاترین سهم را در فرادادن نسل‌های جدید روشنفکران فرانسوی و خارجی داشته‌اند. نه تنها از طریق آثارش، که تعدادی‌شان، به منظور استفاده متفکرانه از روش‌های علوم اجتماعی، مشخصاً برای عموم مخاطبان روشنفکر و دانشجویان در نظر گرفته شده بود، بلکه همچنین توسط سمینارهایش برای فردی پژوهش، تلاش فراوانی در جهت پر کردن «شکاف‌های» (clivages) مرسوم آکادمیک، به ویژه تضاد بین کار علمی و تحلیل مفهومی (analyse conceptuelle) انجام می‌داد.

پیر بوردیو به کاربرد همزمان مفاهیم و نظریه‌های علمی فرا می‌خواند: هر مفهوم برای او یک برنامه کار، و هر موضوع هرچند جزئی پژوهش عملی، دارای «داوهای» (enjeux) نظری بود. آخر این که، باید از بزرگواری او در خود را در دسترس قرار دادن و همچنین توجه خوش‌آمدگویانه و در عین حال خواهان دقت بسیار نسبت به پژوهشگرانی که با او کار می‌کردند، یاد کرد. آنهایی که این امتیاز را داشته‌اند تا از گفت‌وگو با او بهره‌برند. بخشندگی‌اش را فراموش نخواهند کرد. پیر بوردیو با وجود مشغله‌های بسیاری که به عهده داشت، عضو مرکزی که هدایت کرده بود باقی می‌ماند. امروز ما در عزای یک استاد، یک همراه و یک دوست هستیم.

پی‌نوشت:

* دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی در مدرسه عالی مطالعات علوم اجتماعی پاریس (EHESS)، بسیار مفتخر از شرکت مداوم در کلاس‌ها و سمینارهای استاد گرانقدر و جایگزین‌ناپذیر، پیر بوردیو، در کلژ دو فرانس و مدرسه عالی مطالعات علوم اجتماعی در سالهای ۲۰۰۲-۱۹۹۵، منتخبی از آثار وی را با مشورت و اجازه شخصی بزرگوارانه‌شان در دست ترجمه دارم. یادش گرامی باد. با تشکر از رمی لونوار (Remi Lenoir) مدیر مرکز که اجازه ترجمه این بزرگداشت را داد.

۱. (۲۰۰۲-۱۹۳۰) پروفیسور کرسی جامعه‌شناسی در Collège de France و بنیانگذار مرکز جامعه‌شناسی اروپایی (CSE).

۲. www.cse.msh-paris.fr

◉ غلامرضا فروهش تهرانی

به عنوان یک خواننده علاقه‌مند به کتاب برخی موارد را متذکر می‌شوم و امیدوارم موارد مذکور بیش از آن که ملال‌انگیزند، مفید باشند.

۱. مهم‌ترین نکته‌ای که در وهله اول جلب نظر می‌نماید فاصله زیاد بین انتشار شماره‌های مختلف مجله است. البته با توجه به نوع کار، این امر طبیعی به نظر می‌رسد. اما اگر از منظر مخاطبان به موضوع نگریسته شود، متوجه می‌شویم که تداوم این امر (فاصله بین شماره‌های مختلف) می‌تواند باعث کاهش حساسیت و توجه خوانندگان نسبت به مجله و در نتیجه کاهش ارتباط آنان با تهیه‌کنندگان کتاب ماه علوم اجتماعی گردد. شاید اگر به جای انتشار ماهنامه، کتاب ماه علوم اجتماعی در قالب فصل‌نامه منتشر گردد، انتشار آن هم نظم بیشتری پیدا کند و هم شما فرصت بیشتری برای برنامه‌ریزی و تهیه مطالب پیدا کنید.

۲. این نشریه باعث گسترش حوزه نقد در قلعه آهنین و غیرقابل‌تشکیک علوم اجتماعی در ایران و شکسته شدن حصارهای مرئی و نامرئی پیرامون افراد شده است. البته این اقدام فی‌نفسه قابل تقدیر و تشکر است. اما هنوز هم نقد جدی کتب منتشر شده توسط اساتید فراگیر نشده است. شاید یکی از راه‌کارهای عمومی کردن نقد کتب علوم اجتماعی آن باشد که در هر شماره یک یا چند کتاب انتخاب و مورد نقد و بررسی اساتید و دیگر علاقه‌مندان قرار گیرد.

۳. حرکت اخیر مجله در جهت انتشار مطالب به صورت موضوعی بسیار مفید است. زیرا باعث بسط حوزه‌های تخصصی علوم اجتماعی می‌شود. اما اثر مثبت این اقدام وقتی بیشتر می‌گردد که انتشار مطالب منظم‌تر و متنوع‌تر شود.

۴. متأسفانه کتاب ماه علوم اجتماعی کمتر به مسائل روستایی و عشایری می‌پردازد. شاید بتوان یکی از دلایل این امر را عدم اولویت این حوزه نسبت به حوزه مسائل شهری در کل جامعه و کشور دانست. ولی به هر حال یکی از وظایف کتاب ماه علوم اجتماعی می‌تواند ایجاد حساسیت نسبت به چنین موضوعاتی باشد. بخصوص آنکه در کشور ما در زمینه مسائل روستایی و عشایری سنت غنی پژوهشی وجود دارد. از طرف دیگر جامعه ما دستخوش تغییرات سریعی، تقریباً در تمام حوزه‌ها است. صرف‌نظر از آن که تغییرات مذکور را مثبت یا منفی تلقی نماییم و قبل از آن، شناخت آثار و عوارض آن بر عرصه‌های گوناگون زندگی اجتماعی ما موضوعی مهم و درخور اعتنا است. بدیهی است جامعه روستایی و عشایری ما نیز از این تغییرات متأثر بوده است. بنابراین به نظر می‌رسد موضوعات روستایی و عشایری می‌تواند بخش مهمی از مطالب کتاب ماه علوم اجتماعی را به خود اختصاص دهد.